

Ulla Herkel, Maarja Tinn

INIMENE EI OLE SAAR

Ühiskonnaõpetuse õpik 6. klassile

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale põhikooli riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministri poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Ulla Herkel, Maarja Tinn
Inimene ei ole saar
Ühiskonnaõpetuse õpik 6. klassile

Retsensendid Siret Siim, Liisi Kirch
Toimetaja Tarvo Siilaberg
Kujundaja Heisi Väljak
Keeletoimetaja Karet Eesmäe

Õpikus kasutatud fotod ja illustratsioonid pärinevad pildipangast Shutterstock, kui ei ole märgitud teisiti.

Kaisi Pillart (5, 13, 17, 20, 33, 46, 58, 67, 68, 76, 101, 103, 120, 122)
Tarvo Siilaberg (80).

ISBN 978-9908-60-042-0

Autoriõigus: OÜ Maurus Kirjastus, 2026
Tartu mnt 47, Tallinn 10113, telefon 5919 6117
www.kirjastusmaurus.ee
tellimine@kirjastusmaurus.ee

Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Sisukord

Tere tulemast 6. klassi!	4	5. Meie riik – kuidas Eesti toimib?	58
1. Mina – oluline osa tervikust	5	5.1. Kuidas riik minu ellu puutub?	59
1.1. Mina erinevates rollides	6	5.2. Miks meil on vaja valitsust?	63
1.2. Inimene pole saar	10	5.3. Tuuni oma kodukohta	67
1.3. Kodanikujulgus jalgpalliplatsil	13	5.4. Kuidas mõjutada otsuseid?	72
2. Koos on parem: kuidas ühiselt otsuseid teha?	17	6. Töö, raha ja valikud	76
2.1. Kuidas koos otsustada?	18	6.1. Kust raha tuleb ja kuhu see kaob?	77
2.2. Kuidas sünnivad head reeglid?	21	6.2. Kuidas oma rahaga targalt ümber käia?	83
2.3. Koolidemokraatia kiirkursus	25	6.3. Kuidas unistused teoks teha?	89
2.4. Kuidas teha õiglane valik?	29	6.4. Kas hobist võib elukutse saada?	92
3. Aus mäng: reeglid, õigused ja võrdsed võimalused	33	6.5. Kindamustriga rula	97
3.1. Kas mul on ainult õigused?	34	7. Turvaline elu	101
3.2. Julge poiss ja tubli tüdruk?	38	7.1. Nutikad nipid ootamatusteks	102
3.3. Julgus eksida	42	7.2. Mida ma endast internetti jätan?	106
4. Sotsiaalne pusle - kuidas me teistega kokku sobime?	46	7.3. Kes kujundab mu mõtteid veebis?	111
4.1. Mina ja minu kogukond	47	7.4. Häkitud kontod ja kopeeritud mõtted	116
4.2. Suur rahvaste rändamine	51	8. Meie ja maailm	120
4.3. Rohkem kui lihtsalt vana komme	55	8.1. Erinevad kultuurid, ühine maailm	121
		8.2. Kuidas kaitsta merd, millel pole piire?	126
		Lõpulugu	131

TERE TULEMAST 6. KLASSI!

Selle õpiku pealkiri on „Inimene ei ole saar“. See tähendab, et keegi meist ei ela vaakumis: meie sõnad, teod ja valikud mõjutavad teisi ning teiste omad mõjutavad meid. Selles õpikus vaatame ühe linnakooli 6. klassi õpilaste tegemisi, mõtteid, vaidlusi ja valikuid. Koos Huberti, Elvira, Teodori ja teistega uurid, kuidas inimesed koos elavad, otsuseid teevad ja üksteist mõjutavad. Hubert märkab kiiresti, kui keegi või miski vajab kaitset. Elvira tahab teada, mida saab olukorra muutmiseks päriselt ette võtta. Teodor kuulab, esitab ootamatuid küsimusi ja märkab vastuolusid, millest teised vahel mööda vaatavad. Nende klassikaaslased, pereliikmed ja tuttavad aitavad näha, et ühiskond ei ole kusagil meist väljaspool – me kõik oleme selle osa.

TUTVU TEGELASTEGA

Hubert püüab enne arvamuse kujundamist aru saada, mis on tegelik probleem, keda otsus mõjutab ja millist infot on veel vaja. Teda huvitab ka see, kas lahendus on õiglane ja mis on praegu kõige tähtsam. Hubert aitab klassil aruteludes mõtteid järjestada ja erinevaid võimalusi võrrelda.

Elvira küsib sageli, millele meie väited toetuvad ning kuidas üks ja sama olukord mõjutab erinevaid inimesi. Teda huvitab, kas kõigil on võimalus kaasa rääkida ja kas lahendus toimib ka nende jaoks, kes vajavad rohkem tuge. Elvira aitab klassil märgata nii seoseid, tagajärgi kui ka hoolivuse tähendust.

Peatükkides kohtad ka teisi klassikaaslasi, nagu **Teodorit, Urmast, Lead, Juliust, Riinat ja Svitlat**, ning samuti **õpetaja Pavelit**. Vahel viivad just õpilaste küsimused, naljad, eksimused või julged teod arutelu uude suunda.

KUIDAS SEE ÕPIK ON ÜLES EHITATUD?

- **Eelhäälestus** avab peatüki tuttava olukorraga koolist, kodust, linnaruumist või veebist.
- „**Olulised mõisted**“ on rubriik, kus uued mõisted on puust ja punaseks tehtud.
- **Nipid** õpetavad kuulama, küsima ja arutlema. Sa kohtad siin näiteks peegeldamist, vaatenurga vahetust, kriitilist pausi ja prioriteetide seadmist.
- „**Meeldejätmiseks**“ on rubriik, kus on peatüki kõige peamiseks lühidalt kokku võetud.
- **Ülesanded** sobivad arutamiseks ja kordamiseks.

Selle õpiku eesmärk ei ole õpetada vaidlust võitma, vaid aidata sul märgata, küsida, põhjendada, kuulata ja koos teistega lahendusi otsida – sest inimene ei ole saar.

PEEGELDAMISE NÄIDE KÜSIMUSTELE VASTAMISEL

Peegeldamine tähendab, et enne vastamist sõnastad rahulikult ümber selle, mida teine ütles, näiteks „Kas ma saan õigesti aru, et sinu meelest on kõige tähtsam turvalisus?“ Nii tekib vähem möödarääkimist ja vaidlus ei lähe üle tülitsemiseks.

1.
MINA –
OLULINE OSA
TERVIKUST



1.1. MINA ERINEVATES ROLLIDES

6. klassi esimene nädal toob kaasa hulga uusi kohtumisi. Uued inimesed, aga ka uued õppeained. Üks neist on ühiskonnaõpetus. Klassis on tunda kerget ärevust ja kuulda sosinaid – mida selles aines üldse õpitakse? Ja kes on see uus õpetaja, kelle nimi pidi olema Pavel? Huvitav, kas ta on väga range või hoopis leebe? Uued asjad tekitavad alati natuke ärevust ja hirmu.

Lapsed piiluvad arglikult klassiukse vahelt sisse. Õpetaja laud on täidetud raamatute ja plakatirullidega, selle taga istub rangeilme-line mees. Ta pühib parasjagu prille, kuid uusi nägusid märgates naeratab ta muhedalt ning kutsub õpilasi lahkelt sisse. „Tere pärast-lõunat! Mina olen Pavel. Õpetaja Pavel Mänd. Millegipärast näen ma siin palju murelikke nägusid. Kas kardate, et hakkam kurja häält tegema ja otsin luubiga teie vigu? Või ehk pelgate, et teen igast teie eksimusest terve klassi ees suure numbri? Rahunege, mina tahan siin klassis olla pigem mentori rollis, otsekui teie teejuht, kes aitab teil aru saada, kuidas maailm meie ümber toimib. Mulle tegelikult kohe üldse ei meeldi, kui õpetaja peab tunnis politseiniku rolli võtma.“

Mitme õpilase pinges õlad vajuvad alla ja õhk-kond muutub hoobilt vabamaks. Õpetaja Pavel jätkab: „Aga enne, kui me hakkame rääkima riigi juhtimisest või kodanike õigustest, peame rääkima teist endist. Teeme väikese katse. Hubert, palun kirjelda ennast pinginaabrile, kuid nii, et sa ei kasuta oma nime, vanust ega seda, kus sa elad. Hubert, kes sa oled?“

Hubert jääb suu ammuli õpetajale otsa vaa-tama. Ta on harjunud olema lihtsalt „Hubert,

see poiss, kes asju parandab“. Ta kratsib kukalt. „No ... ma olen poeg. Ja ma olen vend. Ja ... ma olen vist jalgrattur? Ja garaažis olen ma see, kes oskab mutreid keerata.“

„Väga hea!“ noogutab Pavel. „Kõik need sõnad, mis sa just ütlesid, on sinu sotsiaal-sed rollid. Me kõik mängime iga päev erine-vaid rolle. Kodus oled sa laps, siin klassis õpilane, poes ostja ja bussis reisija.“

Julius tõstab käe. Ta tundub pisut segaduses. „Aga õpetaja, mõned rollid on ju täitsa sassi aetud! Näiteks öeldakse vahel, et naise roll on olla köögis. See on täielik jama! Minu isa on meie peres ainuke, keda üldse kööki võib lasta, ema teeb ainult võileibu. Ja minu onu töötab lausa restoranis kokana ning meie naabrimees kinnitab kogu aeg, et köök on tema kuning-riik. Seega on ju mehe roll köögis olla!“

Elvira, kes istub esimese pingis, hakkab nae-rust turtsuma, kuid Julius jätkab hoogsalt: „Või võtame minu vanaema Vaike. Temast ei saa ma üldse aru. Ta muudkui hädaldab oma autojuhi rolli üle. Samas kannab ta alati kübaraid ja pärleid ega näe üldse autojuhi moodi välja! No ma saan aru küll, et ta peab tihti maale onu Eriku juurde sõitma, kui

sellel on vaja linna tulla. Neil pole seal bussi- liiklust ega midagi, aga see ei tee Vaikest veel taksojuhti ...?”

Kogu klass koos õpetajaga naerab selle loo peale. „Julius, sa tõid praegu just suurepäraseid näited stereotüüpide ehk kivistunud eelarvamuste kohta. Tõepoolest, kunagi arvati, et inimese rollid ühiskonnas sõltuvad näiteks tema soost või vanusest. Tänapäeval see enam nii ei ole. Kokkamine või autojuhtimine on lihtsalt oskused, mitte rollid, mis on kivisse raiutud.“

Pavel kirjutab tahvlile sõna „IDENTITEET“. „Sinu rollid, sinu oskused, sinu kombed ja isegi sinu huumorimeel – kõik need kokku

moodustavadki sinu identiteedi ehk siis selle, kes sina päriselt oled. Mõne rolli, näiteks venna või tütre oma, saame me sündides. Aga väga paljusid rolle – kas ma olen abivalmis meeskonnakaaslane, osav kokk või stiilne autojuht – saame me ise valida.“ Samal hetkel heliseb koolikell. Hubert viskab pinali kotti.

„Õpetaja Pavel, kas mu õpilase roll on nüüd läbi?“ Pavel noogutab muiates. „Okei. Siis ma valin nüüd uue, näljase sprinteri rolli!“ teatab Hubert ukse poole sööstes. „Sööklas on viineripirukad ja mu roll nõuab esikohta!“ Ühiskonnaõpetus ei tundunud enam üldse hirmutav – see oli aine, mis räägib päriselust.



MIS ROLLE TÄIDAVAD
PILDIL OLEVAD INIMESED?
MIS ROLLE TÄIDAD SINA
ÜHE TAVALISE KOOLI-
PÄEVA JOOKSUL?

Me täidame iga päev erinevaid rolle. Trennis oled sportlane ja meeskonnakaaslane, koolis õpilane ning kodus näiteks laps, õde või vend. Iga rolliga kaasnevad kindlad ootused ja vastutus.



OLULISED MÕISTED

Sotsiaalne roll – ootused ja ülesanded, mis inimesel teatud olukorras on (nt õpilane, laps, reisija, kapten). Inimesel on alati korraga mitu rolli.

Identiteet – vastus küsimusele „Kes ma olen?“. Identiteet koosneb inimese rollidest, väärtustest, huvidest ja päritolust.

Stereotüüp – liialdatud ja sageli ekslik eelarvamus mingi inimrühma kohta (nt arvamus, et kõik poisid armastavad jalgpalli või et naise koht on köögis).

MÕTLEMISE NIPP – NÄHTAMATUD MÜTSID

Sotsiaalseid rolle võib ette kujutada nagu nähtamatuid mütsi. Kui sa astud hommikul kooliuksest sisse, paned sa pähe õpilase mütsi (sinult oodatakse, et sa õpid ja kuulad). Kui sa lähed trenni, vahetad sa selle sportlase mütsi vastu (sinult oodatakse pingutamist ja meeskonnatööd). Mõnikord lähevad mütsid sassi, näiteks kui sa püüad tunni ajal olla kloun (sõpruskonna roll), kuigi peaksid kandma õpilase mütsi. See tekitabki arusaamatusi!

Et vältida tülisid ja arusaamatusi, skaneeri oma ümbrust nagu radar, küsides endalt: „Millist nähtamatut mütsi ma praegu kannan ja kas see sobib sellesse olukorda?“

- Keskkond (kus ma olen?): igal ruumil on omad kirjutamata reeglid (nt raamatukogu nõuab vaikust, spordiplats aktiivsust).
- Publik (kellega ma suhtlen?): kas sa räägid õpetaja, treeneri, parima sõbra või võõraga? Sinu roll muutub vastavalt sellele, kellega sa koos oled (sa oled samal ajal nii õpilane, sõber kui ka laps).
- Eesmärk (mida minult praegu oodatakse?): kas sa pead praegu meeskonda aitama, iseseisvalt ülesande lahendama või hoopis kedagi lohutama?

Rollikonfliktid ehk piinlikud või arusaamatud olukorrad tekivad siis, kui loed radarit valesti, näiteks käitunud õpetajaga nii, nagu oleks ta su kambajõmm (publiku vale lugemine).

MEELDEJÄTMISEKS

- Inimesel on korraga mitu sotsiaalset rolli (nt õpilane, sõber, laps ja meeskonna-kaaslane).
- Rollid võivad eri olukordades muutuda ning nendega kaasnevad erinevad ootused.
- Identiteet kujuneb meie rollide, väärtuste, huvide ja kogemuste põhjal.
- Stereotüübid on sageli ekslikud üldistused, mis võivad inimesi ebaõiglaselt piirata.
- Enne tegutsemist tasub mõelda, milline roll on selles olukorras kõige sobivam.

ÜLESANDED

1. LUGEMISOSKUS JA ANALÜÜS. Miks kartsid õpilased esimest tundi? Miks aitas õpetaja Paveli rollikirjeldus neil rahuneda?
2. STEREOTÜÜPIDE MURDMINE. Julius rääkis stereotüüpidest. Mõtle oma pere või tutvusringkonna peale. Kas sa oskad tuua ühe näite, kus keegi teeb tööd, mis vanade arusaamade järgi talle justkui ei peaks sobima?
3. LOOVÜLESANNE „MINU ROLLIPUU“. Joonista vihikusse üks suur ja haruline puu. Juurtele kirjuta rollid, mis on sulle antud ja mida sa ise muuta ei saa (nt tütar/ poeg, eestlane, vend/õde). Tüvele ja okstele kirjuta rollid, mille sa oled ise valinud (nt jalgpallur, lugeja, heegeldaja, bändiliige, koeraomanik). Lehtedele kirjuta 1–2 rolli, mida sa tahaksid tulevikus kanda (nt leiutaja, president, maailmarändur).

1.2. INIMENE POLE SAAR

Kirjandustunni rühmatööde esitamiseni on jäänud ainult kümme minutit. Tüdrukute rühm – Lea, Riina ja Elvira – on otsustanud oma plakati teha seiklusraamatu „Robinson Crusoe“ kohta. Korraga puhkeb nende lauas aga torm.

„Riina, see palm siin on ju täiesti viltu joonistatud! Ja need tähed on nii lohakad!“ ärritub Lea ja üritab Riinalt vildikat käest võtta. „Meie plakat on nii kole! Kui me selle niimoodi esitame, saame me kõik veel halva hinde kah!“ Riina tõmbab käe tagasi ja ohkab. „Lea, sa tahad kõike alati ise otsustada ja kontrollida. See on rühmatöö. Mul oli eile õhtul kitarritund ja ma tegin oma osa täpselt nii hästi, kui ma jõudsin. Enda joonistatud plakat ei pea olema nagu Canvas tehtud!“ Elvira püüab olukorda rahustada. „Lea, ära pahanda. Meil on ju kogu vajalik info Robinsoni elust plakatil kirjas ja Riina joonistused on tegelikult täitsa lahedad.“

„See on ju mingi suva koomiks! Töö peab olema täiuslik!“ sähvatab Lea nagu krimp-utades. „Te võtate kõike nii vabalt! Teate mis? Robinsonil seal üksikul saarel oli elu hulga lihtsam kui mul praegu teiega. Mulle aitab!“ Ta viskab vildika maha. „Ma olen edaspidi pigem üksik saar. Te võite selle kritseldise ise ära esitada, mina oma nime siia alla ei pane. Teen homseks ise hoopis uue ja korraliku töö – mul ei ole kellegi abi vaja!“

Õpetaja Pavel tabab kohe ära, et klassis on midagi juhtunud. „Mis tormipilved meil siin klassis hõljuvad?“ küsib ta oma lauale

toetudes. Teodor seletab lühidalt: „Kirjanduse plakat. Tüdrukud läksid „Robinson Crusoe“ pärast tülli ja nüüd teatas Lea, et ta on üksik saar ja teeb edaspidi kõike üksi.“

„Üksik saar ja Robinson Crusoe? See on väga huvitav kokkusattumus ... Lea, kas sa väitsid, et Robinson tuli kõigega üksi toime?“ Õpetaja Pavel naeratab kavalalt: „Aga miks te üldse arvate, et Robinson oli seal täiesti ihuüksi? Jah, teisi inimesi seal esialgu küll polnud ... Aga ta oli laevavrakilt kaasa võtnud tööriistu, relvi, seemneid ja raamatuid. Ja mis peaasi – tal oli oskus neid asju kasutada. Järelikult rakendas ta teiste inimeste loodud asju ja teadmisi.“

Pavel astub tüdrukute laua juurde, kus lebab pooleliolev plakat. „Kujutame ette, et sa oledki täitsa üksik saar, Lea. Aga kas sa tegid selle paberipoogna siin ise? Või pliiatsid? Kas sa leiutasid tähestiku, millega sa plakatile kirjutasid? Kas sina kirjutasid selle raamatu, mida te lugesite?“ Lea vaatab plakatit ja raputab aeglaselt pead.

„Nii ongi,“ noogutab õpetaja Pavel. „Meie ümber on nähtamatud niidid ehk sotsiaalsed suhted. Sinu üheainsa plakati valmistamiseks tegid sinuga märkamatu koostööd paberivabriku töölised, viltpliiatsite tootjad,

kujundajad, autojuhid, raamatu autor Daniel Defoe ja isegi su õpetajad, kes sulle lugemist õpetasid ja veel paljud teised ... Mäletate, mida me rääkisime rollidest ühiskonnas? Keegi meist ei saa elada täiesti üksi. Me oleme üksteisest vastastikuselt sõltuvuses. Ükski inimene ei ole puhas leht – me kanname alati kaasas teiste inimeste panust.“

Õpetaja haarab laualt tühja purgi ja sõnab: „Selle asemel, et mängida üksikut saart, loome parem klassi tugevuste panga. Lea, sinu tugevus on see, et sa oled suurepärase planeerija ja kvaliteedikontrolör: sa ei lase asjadel laiali valguda. Riina, sinu tugevus on loovus ja kiirus: sa suudad lühikese ajaga ägedaid ideid paberile panna. Lisaks oled sa omanäoline kunstnik. Ja Elvira, sinu plussiks on, et sa oled osav suhtleja ja suudad meeskonnas rahu hoida. Kui toetute üksteise tugevustele, saate te palju parema tulemuse, kui keegi teist „üksiku saarena“ saaks.“

Pavel tõstab purgi kõrgemale, et kogu klass teda kuuleks. „Ma teen ettepaneku, et te kõik mõtlete korraks oma rollidele ja oskustele. Kirjutage väikesele paberile need asjad, milles te end tugevalt ja hästi tunnete, ja pistame need siia purki. Nii tekib meil päris oma klassi abipank. Kui keegi vajab edaspidi milleski tuge, saame siit purgist vaadata, kelle poole pöörduda.“

Lea vaatab purki ja ohkab. „Andke andeks, et ma nii hulluks läksin. Ma tundsin lihtsalt nii suurt vastutust õnnestuda. Lõpetame selle plakati koos.“ „Mul on idee!“ hüüatab Elvira. „Joonistame Robinsoni kõrvale teise, nähtamatu koti ja kirjutame sinna sisse kõik need teadmised ja oskused, mis tal saarel kaasas olid.“ Teised tüdrukud noogutavad õhinal. Torm tagumises lauas on vaibunud ja nähtamatud niidid on hakanud oma tööd tegema.



VAATA FOTOT. MILLE JÄRGI VÕID ARVATA, ET NEED NOORED TEEVAD KOOSTÖÖD? MIDA SAAKS IGAÜKS NEIST ÜHISE EESMÄRGI SAAVUTAMISEKS TEHA?

Koostöö algab kuulamisest, mõtete jagamisest ja ühisest eesmärgist. Iga inimene toob rühma kaasa oma teadmised, oskused ja kogemused ning just nende ühendamisel sünnivad sageli kõige paremad lahendused.

OLULISED MÕISTED

Vastastikune sõltuvus – olukord, kus inimesed vajavad üksteise abi, teadmisi, tooteid või teenuseid, et igapäevaelus toime tulla ja hästi elada.

Sotsiaalsed suhted (nähtamatud niidid) – seosed inimeste vahel. See on võrgustik, mis meid ühendab, näiteks teadmised, asjad ja abi, mis on meieni jõudnud tänu teiste tööle ja vaevale.

Koostöö – ühine tegutsemine kindla eesmärgi nimel, kus iga liige panustab oma parimate oskustega ja toetab teisi.

Vastutus – kohustus teha seda, mida oled lubanud, ning teadmine, et su sõna del ja tegudel on tagajärjed. Rühmatöös tähendab vastutus seda, et sa teed oma osa õigel ajal ära, aga ka seda, et sa usaldad teisi ega püüa kõike üksi dikteerida.

Ideekaart – skeem, mis aitab mõtteid korrastada ja näitab, kuidas eri mõisted või ideed on omavahel seotud.

MEELDEJÄTMISEKS

- Keegi ei ela täiesti üksi – inimesed sõltuvad üksteise teadmistest, tööst ja abist.
- Koostöö aitab saavutada paremaid tulemusi kui üksi tegutsemine.
- Igal inimesel on oma tugevused, mis täiendavad teiste oskusi.
- Vastutus tähendab nii oma ülesannete täitmist kui ka teistega arvestamist.
- Tugev meeskond sünnib usaldusest, koostööst ja erinevate oskuste ühendamisest.

ÜLESANDED

1. LUGEMISOSKUS JA ANALÜÜS. Miks tahtis Lea rühmatöö üksi lõpetada? Kas tema hirm halva hinde ees õigustas kaaslaste töö kritiseerimist? Mida tähendab sinu jaoks vastutus? Joonista vihikusse ideekaart. Millistes olukordades on raske vastutust võtta? Mida mõtles õpetaja Pavel selle all, kui ta ütles, et ükski inimene ei ole puhas leht?
2. UURIMUS „NÄHTAMATUTE NIITIDE OTSIMINE“. Mõtle oma lemmikhommiku söögile. Kirjuta vihikusse üles, millest see koosneb. Lisa nimekiri vähemalt viiest erinevast elukutsest või inimesest, keda oli vaja selleks, et sina lõpuks hommikusööki nautida saad. Kuidas sa sõltud nende inimeste tööst?